

واکاوی پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی و تاثیر آن بر اغتشاشات شهری

علی شهریار منطقی فسایی

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه آزاد تهران شمال، تهران، ایران.

نام نویسنده مسئول:

علی شهریار منطقی فسایی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۹/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۴

چکیده

در نیروی انتظامی، بیشترین نقش در آرام سازی آشوب های شهری و برقراری نظم بر عهده یگان های ویژه است و مهمترین عنصر این یگان ها در این زمینه، فرماندهان هستند؛ از این رو ضروری است که آنها از مهارت مختلف فرماندهی برخوردار باشند. امروزه شبکه های اجتماعی مجازی مانند تلگرام و اینستاگرام با گسترش و استقبال کاربران ایرانی مواجه شده‌اند و به دلیل در دسترس بودن و سرعت تبادل اطلاعات و اخبار، به یکی از تاثیرگذارترین رسانه‌های عصر حاضر مبدل شده‌اند. شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی می‌تواند به سرعت مخاطبان خود را تحریک و تهییج نموده و زمینه‌های ایجاد آشوب و بروز اغتشاشات شهری و ناآرامی‌های مدنی را فراهم سازد. این تحقیق از نظر هدف؛ کاربردی است و در حوزه مطالعات میدانی است. روش مورد استفاده در این پژوهش؛ کمی - کیفی و از نوع پیمایشی است. برای گردآوری داده‌ها از روش آمیخته با ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه و پرسشنامه محقق‌ساخته با ۳۲ گویه از طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای استفاده است. پایایی پرسشنامه، بر اساس آزمون آلفای کرونباخ و با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS برای هر یک از ابعاد و ضریب کل برابر ۰/۸۸۴ به دست آمده است. جامعه آماری شامل خبرگان و صاحب‌نظران فضای مجازی، ناهنجاری‌ها و ناآرامی‌های شهری، پیشگیری انتظامی، مطالعات اجتماعی و کارشناسان خبره می‌باشند. حجم نمونه (N) با استفاده از فرمول کوکران و سطح خطای ۵ درصد برابر ۸۳ نفر به دست آمده است. تجزیه و تحلیل یافته‌ها برای آزمون فرضیه تحقیق با آزمون t در سطح معنی‌داری از خطای ۰/۰۵ و مثبت بودن حدود اطمینان، مقدار پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی با اغتشاشات شهری معنی‌دار است. بنابراین نتیجه می‌گیریم بین اغتشاشات شهری و پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (تلگرام و اینستاگرام) رابطه معنی‌داری وجود دارد ($P < 0.01$) و فرضیه تحقیق تأیید می‌گردد.

واژگان کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی، پیشگیری انتظامی، اغتشاشات شهری.

مقدمه

جوامع مختلف تحت تاثیر تحولات بسیار عظیم علمی-تکنولوژیک به سمت جامعه اطلاعاتی یا جامعه شبکه ای در حال حرکت هستند. جامعه شبکه ای، جامعه ای است که ساختار آن متأثر از فناوری است. در جامعه شبکه ای، جوامع با چالش هایی چون نابرابری اجتماعی، هویت های جدید، تمایزپذیری و شالوده شکنی نهادهایی نظیر دولت و فرصت هایی چون نقش اینترنت و شبکه های اجتماعی در پژوهش، خلاقیت، تعامل و همزیستی جهانی، شکلگیری هویت سیال و غیره رو به رو شده اند. به علت وجود این چالش ها انسجام اجتماعی و هویتی در جامعه اطلاعاتی و به خصوص در کشورهای در حال توسعه مانند ایران متزلزل شده است. فرآیند جهانی شدن با گسترش قلمرو روابط زندگی اجتماعی دنیای اجتماعی افراد را بسیار بزرگ تر میکند و احساس کنترل ناپذیر شدن چنین دنیایی را در آنها به وجود میآورد (معمار و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۵۶).

شبکه های اجتماعی مجازی^۱، محیط مساعدی را برای مشارکت افراد در جامعه، برقراری روابط نمادین و کشف مجدد خود و بازتعریف هویت فردی، اجتماعی، خانوادگی، دینی، سیاسی و... فارغ از محدودیت ها از طریق تعاملات مجازی و نمادین فراهم میکنند. شبکه های اجتماعی مجازی مانند: تلگرام و اینستاگرام نزد کاربران ایرانی از اهمیت و کاربری بالایی برخوردار است و میلیونها کاربر دارد. بسیاری از نظریه پردازان ارتباطات، ابزار فناوری اطلاعات و ارتباطات و اینترنت را گام مهمی در پیشرفت کشورهای در حال توسعه قلمداد میکنند. از اینرو با توجه به کاربردهای فراوان فضای مجازی که با هدف انتقال اطلاعات قصد دارد باورهای مشخصی را درباره کالاها یا خدمات مرتبط با آن در جامعه رواج دهد، بررسی این پیام ها از نظر مضمون، محتوا و فرم ارائه، اهمیت ویژه ای دارد (عدلی پور، ۱۳۹۱: ۱۰۹).

فناوری های ارتباطی و اطلاعاتی در حوزه عملیات روانی نیز کاربرد فراوانی یافته اند. در واقع عملیات روانی و یا به تعبیر دیگر تأثیر و نفوذ در افکار و رفتار سایر دولت ها و ملت ها که کارگزاران، آن را در جهت اهداف و مقاصد خود پی ریزی می کنند، امروزه از طریق فناوری های ارتباطی و اطلاعاتی به خصوص رسانه های نوین روبه گسترش نهاده است (نورمحمدی و محمدی، ۱۳۹۲: ۵۴). شبکه های اجتماعی مجازی به لحاظ عمومیت یافتن در میان کاربران و با گستره وسیع جغرافیایی در درون مرزهای ملی، تبدیل شدن به یک ارتباط خصوصی و شخصی و فارغ بودن از هر نوع کنترل از سوی مراجع قدرت، به وسیله های بی بدیل در عرصه ارتباطات تبدیل شده اند و زمینه های تاثیرگذاری خارج از کنترل دولتها و نهادهای قدرت را در جوامع به وجود آورده اند (Boyd & Ellison, 2007: 249).

امروزه پدیده ای انقلاب اطلاعات و ارتباطات در حال ایجاد تغییراتی اساسی و وسیع در ماهیت و اشکال و ساختارهای قدرت در جوامع مختلف اعم از پیشرفته و در حال توسعه است (میناوند، ۱۳۸۵: ۱۵۱) و مفهوم قدرت و عناصر تشکیل دهنده ساختارهای آن به عنوان ابزار و هدف اساسی در عملکردهای سیاسی جوامع و کشورها در عرصه نظام بین الملل، به نسبت زیادی در ارتباط با میزان توسعه و پیشرفت کشورها در زمینه فناوری ارتباطات و اطلاعات و فناوری های الکترونیکی ارزیابی می شوند.

بیان مسئله

شبکه های اجتماعی مجازی به لحاظ عمومیت یافتن در میان کاربران و با گستره وسیع جغرافیایی در درون مرزهای ملی، تبدیل شدن به یک ارتباط خصوصی و شخصی و فارغ بودن از هر نوع کنترل از سوی مراجع قدرت، به وسیله های بی بدیل در عرصه ارتباطات تبدیل شده اند و زمینه های تاثیرگذاری خارج از کنترل دولتها و نهادهای قدرت را در جوامع به وجود آورده اند. شبکه های اجتماعی مجازی از طریق جهانی سازی شبکه ارتباط و تعاملات ناشی از آن، موجب تغییر در نظام ارزشی، هنجاری و نگرش افراد جامعه و زمینه ساز بحران هویت و ناآرامی ها و اغتشاشات مدنی در سطوح مختلف شده است.

امروزه رسانه ها و شبکه های اجتماعی مجازی مهم ترین ابزار تحولات و ناهنجاری های اجتماعی و انتظامی هستند. شبکه های اجتماعی اگرچه می توانند موجب انسجام اجتماعی شوند، اما از سوی دیگر قادر به وسعت بخشیدن و ژرف تر ساختن شکاف های اجتماعی هستند. ناآرامی های اجتماعی یکی از مفاهیم اساسی حوزه مطالعات جامعه شناسی سیاسی محسوب می شود. موضوع یاد شده از اوایل قرن بیستم مورد توجه صاحب نظران شاخه های مختلف علوم اجتماعی واقع شده است لکن در کشور ما از

^۱ Virtual Social Network

سال‌های گذشته تاکنون به جز چند مورد محدود، توجه چندان به موضوع و بررسی علمی اعتراضات، ناآرامی‌ها و خشونت‌های اجتماعی نشده است (گودرزی، ۱۳۹۱: ۷۳).

نیروی انتظامی مسئول برقراری امنیت عمومی و آسایش و آرامش در سطح جامعه می‌باشد و پیشگیری انتظامی از جرم، یکی از عوامل اساسی و بنیادی در بسترسازی امنیت به شمار می‌رود. پیشگیری انتظامی، نقش اساسی و مهم در بسترسازی امنیت و اغتشاشات شهری دارد و از این جهت وظیفه سازمان‌ها و نهادهای تامین امنیت و نیروی بسیار حساس و مهم است. از میان رفتن فاصله مکانی، زمانی و افزایش بی‌سابقه روابط آزاد، نامحدود و خارج از چارچوب و ضوابط کاربران با یکدیگر به همراه پنهان بودن هویت، از مهمترین ویژگی‌های فضای مجازی می‌باشد که فرایند هویتیابی جمعی افراد را دگرگون ساخته است. شبکه‌های اجتماعی مجازی (تلگرام و اینستاگرام) منجر به تغییرات و دگرگونی‌های بسیاری در جامعه ایران اسلامی شده و از این طریق منشأ تحولات عمده‌ای در دانش روابط و هنجارهای جامعه از جمله نظم و امنیت گردیده است. تهدیدهای نرم و آسیب‌های ناشی از رسانه‌های نوین و شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث افزایش نافرمانی‌های مدنی و هنجارشکنی‌های اجتماعی می‌شود. به همین سبب مطالعه و تحقیق در این خصوص و از نظر پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی و نقش آن بر اغتشاشات شهری دارای اهمیت فراوان است.

سوال و فرضیه تحقیق

پرسش تحقیق عبارت است از: آیا بین پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (تلگرام و اینستاگرام) و اغتشاشات شهری و رابطه معنی‌دار وجود دارد؟

در پاسخ به پرسش پژوهش، فرضیه زیر مطرح می‌گردد: بین ناآرامی‌ها و اغتشاشات شهری با پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (تلگرام و اینستاگرام) رابطه‌ی مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

پیشینه و سوابق تجربی تحقیق

۱- ثریا معمار؛ صمد عدلی پور و فائزه خاکسار (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان: «شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران) یافته‌های پژوهش را منتشر نموده‌اند:

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که براساس یک تقسیم‌بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران فضای مجازی در ایران بوده و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از شبکه‌های اجتماعی مجازی‌اند. فضای مجازی نوعی از بحران هویت را در میان طیف گسترده‌ای از جوانان به وجود آورده و این بحران هویت در زمینه‌های فردی ناهمگونی‌های هویتی را سبب شده و به نحوی تعادل اجتماعی را متأثر کرده است. همچنین شبکه‌های اجتماعی مجازی، باعث تغییرات اساسی در نهادهای هویت‌ساز شده‌اند و عوامل معنا‌ساز هویتی را دستخوش تغییر نموده‌اند.

۲- حسین حسینی و دیگران (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان: «واکوی نقش و کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸ جمهوری اسلامی ایران»، نتایج زیر را منتشر نموده‌اند:

رسانه‌های اجتماعی علاوه بر نقش رسانه‌ای خود در فضای مجازی، ظرفیت ساماندهی و سازماندهی حرکت‌های اجتماعی و مانورهای خیابانی را در فضای حقیقی دارند. شبکه‌های اجتماعی با مدیریت و حمایت ویژه ایالات متحده آمریکا تلاش کردند ضمن ایجاد بحران مشارکت از طریق القای تقلب در انتخابات، مشروعیت نظام را به نقد بکشند و در نتیجه مردم را علیه حاکمیت تهییج و تحریک کنند.

۳- بهزاد پورنقدی (۱۳۹۳) نتایج طرح تحقیق خود را با عنوان: «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در نظم و امنیت استان خراسان شمالی» به شرح زیر منتشر کرده است:

نتایج و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی مجازی (فیس بوک) بر نظم و امنیت اجتماعی تاثیر دارد و نقش آن بر ناهنجاری‌های مدنی در بین قشر جوان جامعه و دانشجویان بیشتر است. از آن جایی که فضای مجازی تحولات

سیاسی و اجتماعی وسیع و شگرفی را پدید آورده است، مشکلات امنیتی جدید و منحصر به فردی در این حوزه ایجاد شده است.

۴- ابوالفضل امیری و حمید نفاوی (۱۳۹۵)، مطالعه‌ای با عنوان: «عملیات روانی و تأثیر آن بر اغتشاشات شهری» انجام داده است:

کنش‌های آشوبگرانه شهری، اغلب دارای بار هیجانی و احساسی شدید و فاقد جهت‌گیری خردورزانه است، گرچه اغلب مدت استمرار این کنش‌ها کوتاه است، اما دامنه ابرات روانی و سیاسی آنها شدید می‌باشد. به نظر کارشناسان، فرماندهان و پرسنل ناجا با بهره‌گیری روشمند و از پیش تدبیر شده عملیات روانی، می‌توان کنش‌ها و تجمعات اعتراض‌آمیز را مهار کرد. در ضمن بین نظرات گروه‌های مورد بررسی ابربخشی عملیات روانی در کنترل تجمعات اعتراض‌آمیز تفاوت آماري معناداری وجود دارد.

۵- عبدالله هندیانی و موسی قاسم لو (۱۳۹۵)، پژوهشی با عنوان: «نقش ارزش‌ها و هنجارهای ملی و اجتماعی در پیشگیری از تهدید نرم با رویکرد انتظامی» انجام داده‌اند:

پیشگیری از تهدید نرم نیازمند مشارکت آحاد جامعه و تکیه بر ارزش‌ها و هنجارهای ملی و اسلامی ایرانی و همچنین باور به هجوم و تهدید نرم، مهندسی اقدامات پیشگیرانه و معکوس، ایمن‌سازی، عمق‌بخشی به اقدامات، امر به معروف و نهی از منکر، تقویت باورهای دینی و اصول اعتقادی، ایمان به خدا، ارتقای دانش و بصیرت، استفاده از ظرفیت‌های نخبگان، استفاده از شیوه‌های نرم و... است. در همه این اقدامات نیروی انتظامی به عنوان حافظ ارزش‌ها و هنجارهای ملی و اسلامی قادر است گام‌های مؤثری در این زمینه بردارد.

۶- جانسون بر این عقیده است که هرگونه ناهماهنگی بین ارزش‌ها و محیط در نهایت خشونت اجتماعی را سبب می‌شود. به عقیده جانسون ارزش‌ها و تقسیم کار دو عامل مستقل در تعیین شرایط اجتماعی هستند و هر گاه ارزش‌های اجتماعی و محیط یا ساختارهای اجتماعی با هم ناسازگاری جدی پیدا کنند، شرایط انقلابی (ناآرامی) در جامعه حاکم خواهد شد. او در نهایت منبع تغییر را برای بر هم خوردن تعادل بین ارزش‌ها و ساختارها و بروز ناآرامی‌های اجتماعی به شکل زیر مطرح می‌کند. اسملسر نیز نظریه پرداز انواع رفتار جمعی است که با استفاده از نظریه پارسونز به تشریح اجزاء کنش اجتماعی یعنی ارزش‌ها، هنجارها، بسیج انگیزه‌ها در کنش پرداخته و نظریه ارزش افزوده رفتار جمعی را ارائه کرده است. اسملسر معتقد است رفتار جمعی همانند سایر کنش‌های اجتماعی، چهار جزء دارد که باید مورد توجه قرار گیرند. او اجزاء کنش اجتماعی را شامل ارزش‌ها، هنجارها، بسیج انگیزه در کنش سازمان یافته و امکانات موقعیتی می‌داند. او معتقد است رفتار جمعی می‌تواند در بردارنده چهار صفت باشد (گودرز، ۱۳۹۱):

- نهادینه نشده باشد؛
- کنش جمعی باشد؛
- به منظور ایجاد تغییر در شرایط فشار باشد؛
- بر پایه بازسازی از عام به خاص جزئی از کنش باشد.

ادبیات و مبانی نظری

فضای مجازی: فضایی تئوری است که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می‌دهد. فضای مجازی؛ محیط الکترونیکی یا شبکه‌های از کامپیوترها میباشد که با استفاده از جلوه‌های سمعی و بصری سعی دارد تا اشیاء و واقعیت‌های سه بعدی جهان واقعی را مشابه سازی کند اما فاقد مادیت فیزیکی هستند. از خصوصیات بارز این فضا بيمکانی و بيزمانی است (منتظر قائم، ۱۳۸۴: ۲۳۱).

شبکه‌های اجتماعی مجازی: یکی از مهمترین رسانه‌های اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی مجازی است. شبکه اجتماعی مجازی زنجیره‌ای از ارتباطات و گروه‌های شبکه اجتماعی یا حضور غیر فیزیکی افراد در یک محل مجازی است. شبکه‌های اجتماعی به مثابه راه‌های مختلفی می‌مانند که مردم در زمان عبور از آن می‌توانند در مورد مسائل مختلف باهم صحبت کنند، اطلاعات عمومی یا خصوصی خود را در قالب‌های مختلف اعم از عکس، ویدئو، واژه‌ها، دست نوشته و ... با فرد خاص یا گروه

خاصی به نمایش و اشتراک بگذارند (ابراهیمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۱). بنابراین تعریف عملیاتی شبکه‌های اجتماعی عبارت است از: ساختاری اجتماعی بر بستر فضای مجازی است که از گره‌هایی (فردی یا سازمانی هستند) تشکیل شده‌است که توسط یک یا چند نوع خاص از وابستگی مانند ایده‌ها و تبادلات مالی، دوست‌ها، خویشاوندی و... به هم متصل هستند.

تلگرام و اینستاگرام، گروه‌های ارتباطی و تبادل اطلاعاتی هستند که قابلیت شبکه سازی وسیعی در اینترنت ایجاد کرده‌اند. در برخی مواقع این شبکه‌ها اقدامات خود را در فضای واقعی جامعه نیز تسری داده‌اند که برای مثال هماهنگی و سازماندهی بسیاری از تجمع‌های سیاسی و اعتراضی در همین شبکه‌ها انجام گرفته است.

فضای مجازی مجالی برای شکل‌گیری اجتماعات جدیدی از کاربران فراهم می‌کند. از زمان «فردیناند تونیس» (۱۸۸۷) و تلاش او برای تعریف دو گونه تجمع انسانی یعنی «اجتماع» در مقابل «جامعه» (گزلشافت و گمنشافت) همه متفکران علوم اجتماعی و فرهنگی «رودررو بودن»، «محدودیت تعداد» و «اتکا بر روابط عاطفی و نه روابط عقلانی» را از ویژگی‌های بنیادین «اجتماع» بیان کرده‌اند (Pretty, 1999: 27).

شبکه اجتماعی، محیطی مجازی است که در آن افراد با جایگاه‌های اجتماعی گوناگون، علایق و فعالیت‌های خود را به اشتراک می‌گذارند. شبکه‌های اجتماعی باید مانند راهنمایی عمل کنند که گروه‌ها و طبقات مختلف را به هم معرفی کرده و موجب ارتباط دوستان با یکدیگر شده و همچنین اعتماد کاربران را برانگیزانند (بروک و همکاران، ۲۰۰۹: ۳۱۱).

جنگ نرم: هرگونه اقدام غیرخشونت‌آمیز است که به ارزش‌ها و هنجارها حمله می‌کند و در حد نهایی موجب تغییر الگوهای رفتاری و خلق الگوهایی جدید می‌شود که با الگوهای رفتاری نظام حاکم تعارض داشته باشد. زمینه‌های تهدید نرم‌افزاری مانند موانع ساختاری مشروعیت یا بحران مشروعیت ممکن است موجب شکل‌گیری یا تشدید تهدیدهای نرم‌افزاری یا حتی سخت‌افزاری مانند حمله نظامی شود. جنگ نرم زمانی شکل می‌گیرد که افراد هدف آن اساساً احساس و ادراک تهدید نداشته باشند، بلکه آن را مطلوب خود و تسلیم شدن در برابر آن را اولویت خود بدانند. این اولویت‌سازی می‌تواند به عمد یا ترغیب، آموزش و پرورش و فرهنگ سازی انجام شود. این‌گونه تهدید نرم که نقطه مقابل قدرت شرطی است، با تغییر اعتقادات افراد و ملت‌ها، اساسی‌ترین کارکردها را در حکومت، اقتصاد و سیاست کشورها ایفا می‌کند (رنجبران، ۱۳۸۹: ۲۶).

پیشگیری انتظامی: به معنای پیشدستی کردن، پیشی گرفتن و مقابله با ناهنجاری‌ها و هم به معنی هشدار دادن است (نجفی، ۱۳۷۹: ۱۳۶). همچنین پیشگیری وضعی، اقدام پیشگیرانه معطوف به اوضاع و احوالی که جرائم ممکن است در آن وضع به وقوع بپیوندد؛ می‌باشد و هدف آن اتخاذ ترتیبی است که بهای ارتکاب عمل مجرمانه را برای مرتکب بیش از سود حاصل از آن گرداند (معظمی، ۱۳۸۶: ۸۹).

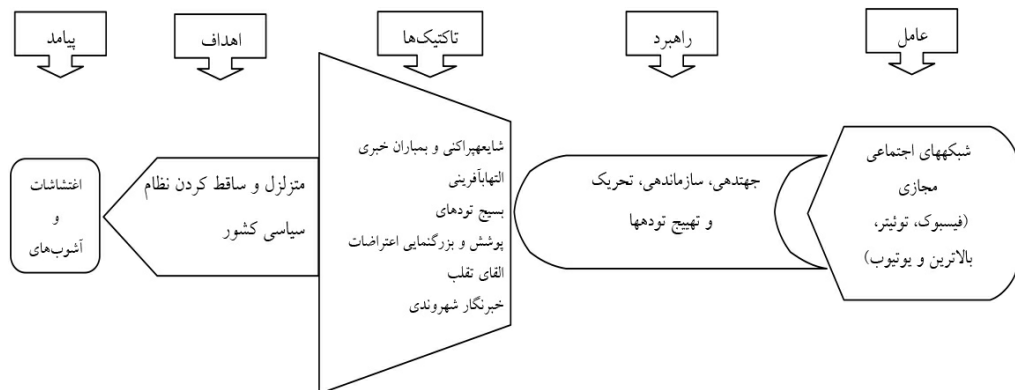
اغتشاشات شهری: کنش‌های جمعی اعتراض‌آمیز، آشوبگرانه و اغلب غیرعقلانی هستند و این بدان معنی است که بسیاری از معترضان، بدون تامل و اندیشه، و تنها به سبب برانگیختگی و هیجان ناشی از تبلیغات و مشاهده کنش‌گران، مبادرت به رفتارهای جمعی می‌کنند. «استوارت» (۱۹۷۱) به نقل از دوب (۱۹۸۸) در یکی از اولین تقسیم‌بندی‌های موجود کنش‌های اعتراض‌آمیز را به چهار نوع تقسیم کرده است که عبارتند از: ۱- غوغا؛ ۲- آشوب؛ ۳- هراس اجتماعی؛ ۴- هیستری جمعی.

پیشگیری: واژه پیشگیری در مفهوم متداول آن در معانی پیش‌دستی، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن و همچنین آگاه کردن، از چیزی خبر دادن و هشدار دادن است. در زمینه پیشگیری از تهدید نرم نیز می‌توان در دو مفهوم مضیق و موسع پیشگیری را تعریف کرد. در مفهوم موسع، انجام هر اقدامی علیه تهدید نرم که آثار آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می‌شود و در مفهومی دیگر، پیشگیری از تهدید نرم به مجموعه وسایل و ابزارهایی اطلاق می‌شود که جامعه برای مهار بهتر تهدیدهای نرم از طریق حذف یا محدود کردن عوامل تهدیدزا یا اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی موجب فرصت‌های تهدید مورد استفاده قرار م‌دهد که ناظر بر اقدامات غیرقهرآمیز و سخت است (هندیانی و قاسم لو، ۱۳۹۵: ۱۱۱).

شبکه‌های اجتماعی، تصویرسازی و جنگ نرم

گستره زندگی امروز بشر، ازدحام و تمرکز جمعیت در شهرهای بزرگ، تنوع اندیشه‌ها و نیازهای متنوع انسانی از طرفی و ناتوانی و ضعف دولت‌ها در کنترل یا پاسخ به مطالبات مردم از طرف دیگر زمینه‌ساز بروز انواع اغتشاشات و بحران‌های اجتماعی و سیاسی است. به تعبیر دیگر نیازها و خواسته‌های روزافزون مردم برای مسکن، غذا و ازدواج و نیازهای روزافزون روانی و اجتماعی و مطالبات سیاسی آنان، وقوع کنش‌ها و تجمعات اعتراض‌آمیز را ناگزیر ساخته است. به تعبیر برخی صاحب‌نظران افزایش ناراضی‌ناشی از احساس محرومیت نسبی را موجب برانگیخته شدن توده‌های مختلف مردم برای راه‌اندازی کنش‌های خشونت‌آمیز شده می‌دانند (امیری و نفاوی، ۱۳۹۵: ۶۲).

نظریه تصویر ذهنی و نقش بسیار مهم رسانه‌ها در تصویرسازی با وجود آنکه جدید نیست، برداشت‌ها و حوزه‌های استفاده از آن جدید است و طی سال‌های اخیر در همه ابعاد زندگی بشر اعم از مدیریت، روان‌شناسی، عملیات روانی و خبرپراکنی کارایی خود را نشان داده است. تصویر ذهنی همان تصویری است که از خویش‌نمایی داریم. بر اساس این نظریه، انسان بیش از آنکه با واقعیات سروکار داشته باشد، با برداشتی که از واقعیت دارد، سروکار دارد و در نهایت نیز بر اساس همین برداشتهای و تصاویر، تصمیم‌گیری می‌کند. انسان به دلیل محدودیت‌هایی که دارد، همیشه نه بر مبنای واقعیات صرف، بلکه بر مبنای برداشت‌های خود از واقعیات قضاوت و تصمیم‌گیری می‌کند.

شکل ۱: مدل شماتیک عملکرد شبکه‌های اجتماعی در اغتشاشات (حسینی و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۳)

نظریه‌های اغتشاشات و ناآرامی‌های مدنی

روان‌شناسان اجتماعی و برخی جامعه‌شناسان، آشوب‌ها و اعتراضات شهری را در ذیل مفهوم و مبحث «رفتارهای جمعی اعتراض‌آمیز» مورد بحث قرار می‌دهند. مراد صاحب‌نظران از رفتارها (کنش‌ها) جمعی اعتراض‌آمیز، کنش‌هایی است که تحت شرایط خاصی، از گروه زیادی از شهروندان سر می‌زند، فاقد ساختار و ثبات است و موجب نقض آشکار هنجارهای جامعه می‌شود (دوب، ۱۹۸۸). به تعبیر دیگر، کنش‌های جمعی اعتراض‌آمیز، به آن دسته از کنش‌های گروهی از شهروندان گفته می‌شود که ماهیت هیجانی دارند، آثار آنها تخریبی و ویرانگرانه است به صورت مهارگسیخته بروز می‌کند و با منافع حکومتی در تضاد آشکار قرار دارند (Sherman & et al, 2002: 381).

به نظر رابرت گر (۱۹۹۵)، ناراضی‌ناشی و محرومیت اغلب وضعیت‌های روانی مختلفی نظیر ناکامی، از خود بیگانگی و تعارض بین وسیله و هدف را موجب می‌شوند. رابرت گر معتقد است گسترش و استمرار اعتراضات اجتماعی نه تنها مستلزم وجود احساس محرومیت در گروه‌های زیادی از مردم است، بلکه به وجود شرایط دیگری نیز بستگی دارد که این شرایط و وضعیت‌ها عبارتند از:

۱- یافتن یک عامل حکومتی و سیاسی برای آنکه ناراضی‌ناشی معطوف به آن گردد؛

۲- سازمان یافتن ناراضیان و معترضان؛

۳- توافق ضمنی ناراضیان بر سر اهداف نانوشته؛

۴- فرصت‌ها و شرایطی که امکان بروز نارضایتی را فراهم آورد (الیاسی، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

مبنای پیشگیری انتظامی در فضای مجازی، اختیارات و توانایی‌های نیروی انتظامی در پیشگیری از اغتشاشات شهری است، زیرا پلیس به لحاظ داشتن اختیارات و ابزار ویژه می‌تواند نقش به‌سزایی در کاهش ناهنجاری‌های جامعه داشته باشد. در مقاله حاضر، از نظریات حوزه بحران، بحران هویت با تکیه بر نظریات «لوسین پای»^۲ و دیدگاه «مانوئل کاستلز»^۳، نظریه مسئولیت اجتماعی و سلطه جویی رسانه‌ها بر اساس نظریه «آنتونیو گرامشی» در مورد آثار گسترش فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی بر اغتشاشات شهری استفاده شده است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف؛ کاربردی است و در حیطه مطالعات میدانی قرار می‌گیرد. روش مورد استفاده در این پژوهش؛ کمی - کیفی و از نوع پیمایشی است. برای گردآوری داده‌ها از روش آمیخته (میدانی و کتابخانه‌ای) استفاده شده و ابزار جمع‌آوری اطلاعات شامل: مصاحبه و پرسشنامه محقق‌ساخته با ۳۲ گویه از طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای است. در بررسی روایی، ابتدا پرسشنامه به تایید اساتید، خبرگان و صاحب‌نظران رسید، سپس به‌منظور اندازه‌گیری پایایی پرسشنامه‌ها، از روش آلفای کرونباخ و با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شده است که مقدار آلفای برای هر یک از ابعاد و ضریب کل برابر ۰/۸۸۴ بوده که نشانه پایایی بالای پرسشنامه می‌باشد.

جدول ۱- سنجش پایایی پرسشنامه بر اساس آلفای کرونباخ

مؤلفه‌ها و متغیرها	ضریب آلفای کرونباخ
شبکه‌های اجتماعی مجازی	881/0
پیشگیری انتظامی	869/0
ناآرامی‌ها و اغتشاشات شهری	903/0
ضریب کل آلفا	894/0

جامعه آماری (N) در این تحقیق شامل: ۱۰۶ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران فضای مجازی، ناهنجاری‌ها و ناآرامی‌های شهری، پیشگیری انتظامی، مطالعات اجتماعی و کارشناسان خبره دارای مدرک کارشناسی ارشد و دکتری یا حداقل ۲۰ سال سابقه و تجربه شغلی و کاری می‌باشند. روش نمونه‌گیری نیز به‌صورت تصادفی ساده انجام شده و بر همین اساس، حجم نمونه (n) با استفاده از فرمول کوکران و سطح خطای ۵ درصد برابر ۸۳ نفر به‌دست آمده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی، آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای نرمال بودن متغیرها، تحلیل ماتریس و آزمون‌های آماری t و ضریب همبستگی پیرسون در برنامه SPSS استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

با توجه به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، جدول شماره (۲) توزیع رتبه و درجه سازمانی جامعه آماری در ناجا را نشان

می‌دهد:

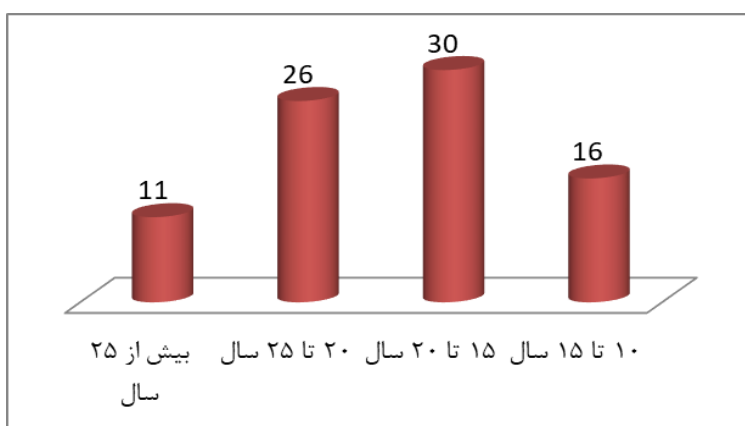
² Lucian Pye

³ Manuel Castells

جدول ۲: توزیع رتبه و درجه جامعه آماری

مقطع تحصیلی	فراوانی	درصد وزنی
افسران ارشد و بالاتر	49	59%
افسران جزء	18	7/21%
نخبگان	16	3/19%
جمع	83	100%

در ادامه و نمودار شماره (۱)، توزیع فراوانی جامعه آماری بر اساس سابقه خدمت و تجربه بر حسب سال نمایش داده شده است.

جدول ۲: توزیع سابقه خدمت جامعه آماری

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

برای آزمون و بررسی فرضیه‌ها از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. پیش‌نیاز استفاده از آزمون t، نرمال بودن متغیرها می‌باشد که به منظور تأیید آن از آزمون کلموگروف-اسمیرنف استفاده شده که نتایج این آزمون در جدول شماره (۳) نشان داده شده است.

جدول ۳: آزمون کلموگروف-اسمیرنف نرمال بودن متغیرها

نتیجه	سطح معنی داری	آماره Z	متغیر
نرمال است	832/0	623/0	شبکه‌های اجتماعی مجازی
نرمال است	844/0	615/0	پیشگیری انتظامی
نرمال است	751/0	703/0	ناآرامی‌ها و اغتشاشات شهری

با توجه به جدول شماره (۳) چون سطح معنیداری برای تمام مولفه‌ها بزرگ‌تر از مقدار خطا یعنی ۰/۰۵ است، در نتیجه متغیرها دارای توزیع نرمال هستند و در ادامه می‌توان از آزمون t استفاده کرد.

به دلیل اینکه آزمودنی‌ها در خصوص بررسی و آزمون فرضیه تحقیق در یک مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت و همینطور در پرسش‌های جداگانه‌ای رابطه پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی (تلگرام و اینستاگرام) و نقش آن بر اغتشاشات شهری سنجیده شده است؛ می‌تواند نمرهای بین ۱ و ۵ اخذ نماید. بنابراین، میانگین فرضی در کل سئوال‌ات مربوط به فرضیه تحقیق، ضریب ۳ در نظر گرفته می‌شود. زیرا هدف مقایسه میانگین نمونه با میانگین فرضی (جامعه) را داریم که از آزمون t برای یک نمونه به شرح زیر استفاده شده است:

جدول ۴: آزمون t تک نمونه‌ای فرضیه فرعی

فاصله اطمینان		سطح معنی داری	درجه آزادی	t	میانگین	فرضیه
کران بالا	کران پایین					
0.362	0.163	0.000	370	5.221	3.763	پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی (تلگرام و اینستاگرام) بر اغتشاشات شهری نقش مثبت و تاثیرگذار دارد

آماره های آزمون t تک نمونه‌ای نشان میدهد که میانگین در سطح $3/763$ به دست آمده است. در جدول شماره (۴)، مقدار t محاسبه شده برابر $5/221$ با سطح معنی داری صفر می‌باشد. با توجه به کوچک تر بودن سطح معنی داری از خطای $0/05$ و مثبت بودن حدود اطمینان، مقدار پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی با اغتشاشات شهری معنی دار بوده و بیش از متوسط است. به عبارت دیگر بین اغتشاشات شهری و پیشگیری انتظامی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (تلگرام و اینستاگرام) رابطه معنی داری وجود دارد ($P < 0/01$) و فرضیه تحقیق تأیید می‌گردد.

بحث و نتیجه‌گیری

در اغتشاشات شهری، شبکه‌های اجتماعی مجازی از اصلی‌ترین ابزار نفوذ میان مردم و تأثیرگذاری در مخاطبان برای جهت‌دهی، سازماندهی و تحریک و تهییج هستند. ظرفیت این شبکه‌ها علاوه بر ایجاد سازماندهی و همگرایی، سرعت فوق‌العاده انتقال اطلاعات به مخاطبان است. کنش‌های آشوبگرانه شهری، اغلب دارای بار هیجانی و احساسی شدید و جهت‌گیری خردورانه محدودی می‌باشند. گرچه اغلب، مدت استمرار این کنش‌ها کوتاه است، اما دامنه ابرات روانی و سیاسی آنها بسیار شدید می‌باشد. یافته‌های مقاله آشکار نمود که بهره‌گیری موفقیت آمیز و به هنگام عناصر کنترل و مدافع از تاکتیک‌های عملیات روانی می‌تواند در کنترل آشوبهای شهری و مدیریت بحران ناشی از اغتشاشات بسیار موثر باشد.

پیشگیری و مقابله با اغتشاشات شهری

امروزه اهمیت پیشگیری از وقوع جرم و تهدید بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود؛ زیرا غرب با تغییر استراتژی خود از تهدید سخت به نرم و با هدف کودتای مخملی و انقلاب‌های رنگی به وسیله ناآرامی‌ها، اعتراضات و اغتشاشات شهری در کشور و با گروه هدف به خصوص نوجوانان و جوانان درصدد دستیابی به اهداف شوم خود است. تهدید نرم دشمن با هزینه پایین، سریع‌الاثرو و با درگیر شدن بخش‌های وسیعی از جغرافیای انسانی و محیطی و نشان‌هروی مراکز حیات اجتماعی یعنی پیکر و سیستم اجتماعی شامل خانواده، مزوسystem اجتماعی شامل محیط‌های آموزشی، مدارس و دانشگاه‌ها و ماکروسystem اجتماعی شامل محله‌های شهری و روستایی به صورت آرام و با زلزله خاموش همراه است. بنابراین پیشنهادهای زیر به عنوان راهکاری پیشگیری انتظامی از اغتشاشات شهری بر پایه شبکه‌های اجتماعی مجازی ارائه می‌گردد:

۱. راه‌اندازی شبکه اینترنت ملی و ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی؛
۲. تقویت و گسترش شبکه‌های اجتماعی حقیقی و ایجاد سامانه‌های مناسب برای ارتباطات و تعاملات سریع گروه‌ها و قشرهای مختلف جامعه.
۳. تقویت پلیس دانش بنیان و رده‌های تخصصی مانند پلیس فتا، پلیس اطلاعات و امنیت عمومی ناجا برای مقابله و پیشگیری انتظامی از اغتشاشات و کنترل فضای مجازی.
۴. تشکیل شبکه‌های اجتماعی مجازی متناسب با سلیقه و علاقه‌مندی‌های افراد جامعه در گروه‌های سنی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... جامعه.
۵. ساماندهی جریان سازی مقابله با جنگ نرم از طریق تقویت باورها، شفاف سازی در اطلاع رسانی و تهاجم مقابله‌ای با حملات دشمن.

منابع و مراجع

- [۱] ابراهیمی، شهرزاد؛ نجفی، داود؛ محموداوغلی، رضا و صادقی نقدعلی، زهرا (۱۳۹۲). رابطه‌ی شبکه‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی در میان دانشجویان دانشگاه اصفهان، فصلنامه راهبرد، سال بیست‌ودوم، شماره ۶۶.
 - [۲] الیاسی، محمدحسین (۱۳۸۸). مدیریت بحران، جلد یک، انتشارات معاونت آموزش ناجا، اداره کل متون درسی.
 - [۳] امیری، ابوالفضل و نفاوی، حمید (۱۳۹۵). عملیات روانی و تأثیر آن بر اغتشاشات شهری، فصلنامه مدیریت بحران، سال هفتم، شماره ۲۷.
 - [۴] پورنقدی، بهزاد (۱۳۹۳). نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در نظم و امنیت استان خراسان شمالی، فصلنامه دانش انتظامی خراسان شمالی، دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان خراسان شمالی، سال اول، شماره ۱.
 - [۵] حسینی، حسین؛ مقدم فر، حمیدرضا و قنبرپور، مصطفی (۱۳۹۳). واکاوی نقش و کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸ جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی آفاق امنیت، سال هفتم، شماره ۲۴.
 - [۶] رنجبران، داود (۱۳۸۹). جنگ نرم، تهران: چاپ هشتم، تهران: ساحل اندیشان.
 - [۷] گودرزی، آیت اله (۱۳۹۱). ناآرامی‌های اجتماعی، عوامل و فرآیند آن، رساله دکترای تخصصی (PhD)، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم اجتماعی.
 - [۸] معظمی، شهلا (۱۳۸۶). پیشگیری جرم شناختی، فصلنامه پژوهشی تحلیلی و آموزشی مجد (حقوقی)، سال اول، شماره اول.
 - [۹] معمار، ثریا؛ عدلی پور، صمد و خاکسار، فائزه (۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران)، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۱، شماره ۴.
 - [۱۰] منتظر قائم، مهدی و تاتار، عبدالعزیز (۱۳۸۴). اینترنت، سرمایه‌ی اجتماعی و گروه‌های خاموش، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات.
 - [۱۱] میناوند، محمد قلی (۱۳۸۵). اینترنت و توسعه سیاسی: حوزه عمومی در فضای سایبرنتیک، مجله پژوهش علوم سیاسی، شماره ۲.
 - [۱۲] نورمحمدی، مرتضی و محمدی، رقیه (۱۳۹۲). نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در انقلاب مصر، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، دوره ۵، شماره ۱۴.
 - [۱۳] هندیانی، عبدالله و قاسم لو، موسی (۱۳۹۵). نقش ارزش‌ها و هنجارهای ملی و اجتماعی در پیشگیری از تهدید نرم با رویکرد انتظامی، فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا، سال اول، شماره دوم.
- [14] Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007), "Social network sites: definition, history, and scholarship", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1: 210-230).
 - [15] Brocke, J., Richter, D., Riemer, K., 2009. Motives for using social network sites: an analysis of SNS adoption among students. In: BLED 2009 Proceedings.
 - [16] Pretty, G. M. H. (1999), "A Review of the Sense of Community Index: Current uses, Factor Structure, Reliability, and Further Development," *Journal of Community Psychology*, 27(6).
 - [17] Sherman, L. & et al. (2002). *Evidence-Based Crime Prevention*. Rutledge Publication, London, U.K.